

TÜRK ŞİRKETLERİNİN İRAN'DA YATIRIM GİRİŞİMLERİ, TAV VE TURKCELL ÖRNEKLERİ

Atay AKDEVELİOĞLU¹

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler

e-posta: akdevelioglu@ankara.edu.tr

Özet

2000'lerde TAV ve Turkcell şirketleri, İran Cumhurbaşkanı Hatemi'nin de desteğiyle, İran'da büyük yatırım girişimlerinde bulunmuştur. Buna rağmen, 7. dönem İran Meclisinde çoğunluğa sahip olan Muhafazakârlar, söz konusu şirketlerin İran'daki yatırım planlarını engellemiştir. Bu gelişmeler Türkiye'de, "İran'da Türkiye karşıtlığı" olarak algılanmıştır. Bu çalışma, Muhafazakârların tavrının Türkiye karşıtlığı olmayıp; İran'ın özgün ekonomik ve siyasi sisteminin bir sonucu olduğunu iddia etmektedir. Hatemi Hükümeti ile 7. Meclis arasındaki çatışma, TAV ve Turkcell örneklerinde, Türkiye-İran ilişkilerini etkilemiştir. Bu olay, bir tür devlet kapitalizmi olan İran'daki mevcut ekonomik sistemin devamını isteyen Muhafazakârlar ile ülkenin küreselleşmeye eklenmesini isteyen Reformcular arasında devam eden mücadelenin tezahürlerinden biridir. İran'daki bu kamplaşma, günümüzde de devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, TAV, İmam Humeyni Havaalanı, Turkcell, Irancell

INVESTMENT ATTEMPTS OF TURKISH FIRMS IN IRAN, TAV AND TURKCELL CASES

Abstract

In the 2000s, Turkish companies, TAV and Turkcell, attempted to make huge investments in Iran with the support of the Iranian President Hatemi. However, Iranian Conservatives who hold the majority in the 7th term Iranian Parliament blocked the abovementioned companies' investment plans. In Turkey, these developments were perceived as an "Iranian bias against Turkey". This article argues that the attitude of Iranian Conservatives is a consequence of Iran's unique economic and political system, rather than an Iranian bias against Turkey. In the TAV and Turkcell cases, the conflict between Hatemi Government and 7th Parliament affects Turkey-Iran relations. This incident is another manifestation of the struggle between Conservatives who support the current state capitalism in Iran and Reformists who demand the articulation of Iran into globalization. This polarization in Iran still persists.

Keywords: Iran, TAV, Imam Khomeini Airport, Turkcell, Irancell

¹ Yrd. Doç. Dr.

1. Giriş

Sırasıyla, havaalanı işletmeciliği ve telekomünikasyon sektörlerinde faaliyet gösteren TAV ve Turkcell şirketleri, faaliyet gösterdikleri sektörlerde Türkiye dışında da büyük yatırımlar yapmaya yönelik stratejileriyle dikkat çekmektedir. Özellikle Türkiye'nin yakın çevresindeki ülkelerde her iki Türk şirketi de kendi sektörlerinde çok sayıda ihale kazanarak, faaliyet göstermeye hâlen devam etmektedir.

1979'da İran'da cumhuriyet kurulduktan sonra, iktisadî alanda devletin rolü artırıldı ve mevcut yabancı sermayenin önemli bir kısmı ülkeyi terketti. Bu gelişmenin ardından uzun süre, gerek ABD'nin ambargosu nedeniyle, gerekse İran'ın istikrarsız görünen siyasî gelişmeleri nedeniyle, büyük çaplı yeni yabancı sermaye girişi olmadı. 2000'lerin ilk yarısına gelindiğinde, özellikle ikinci dönemiyle birlikte Hatemi Hükümeti'nin yabancı sermayeyi İran'a çekmek için daha istekli olduğu görüldü. Hatemi Hükümeti'nin 2002'de yabancı yatırımları ülkeye çekmek için bir teşvik kanunu² çıkartması ile somutlaşan bu politika ile sözkonusu Türk şirketlerinin büyüme stratejileri örtüştüğünde, bu makalenin konusunu oluşturan gelişmeler ortaya çıktı.

Türk şirketlerinin şanssızlığı, tam da bu yatırımlar gündeme geldiğinde, 7. dönem Meclis seçimlerini Muhafazakârların kazanmasıyla; İran'daki Reformcu-Muhafazakâr çatışmasının, Hükümet-Meclis çatışması haline dönüşmesi oldu. Dolayısıyla, sadece yabancı sermayenin değil, yerli özel sermayenin de daha önce faaliyet göstermesine izin verilmeyen sektörlerde devletin rolünü küçültmeye yönelik Hatemi'nin politikasına karşı; en azından bu politikayı sınırlamaya çalışan Muhafazakârlar, ilk büyük ölçekli örnekler olmaları sebebiyle TAV'ın ve Turkcell'in yatırımlarını hedef aldılar.

7. dönem İran Meclisi, TAV'ın ve Turkcell'in İran'da faaliyet göstermesini uzun ve tartışmalı bir süreç sonunda engellemeyi başardığında, Türkiye-İran ilişkileri de yara aldı. Türk medyası kendi kamuoyuna İran'daki gelişmeleri Türk düşmanlığı olarak yansıttı. Şüphesiz, İran'ın etnik ve ideolojik yapısından kaynaklanan nedenlerle, pek çok örnek olayda Türkiye'ye karşı temkinli ve hatta düşmanca bir yaklaşımı olduğu yadsınamaz.

² Yeşilyurt, Nuri. "İran'la İlişkiler, 2000-2011", Türk Dış Politikası C. III içinde, der. Baskın Oran, İletişim Yayınları, 2013, İstanbul, s. 459

Bununla birlikte, bu olayda dikkat edilmesi gereken husus; meselenin odak noktasının Türkiye-İran ilişkileri veya İran'daki olası Türk karşılığı olmadığıdır. Üstelik olayların geliştiği yıllar, Türkiye-İran ilişkileri açısından bir bahar dönemiydi. Türkiye'de 2002'de AKP'nin hükümet kurması İran'da olumlu karşılanmış ve 2003'te ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından PKK'nın İran'la bağlarını koparması, Ankara-Tahran arasındaki en önemli sorunu ortadan kaldırmıştı. Meselenin asıl odak noktası, 7. dönem Meclis seçimlerini Muhafazakârların kazanması ve bunun sonucunda İran'da Meclis ile Hükümet arasında açık bir güç mücadelesinin başlamasıydı. Bu çatışmada birer nesne olan Türk şirketleri ise doğal olarak zarar gördü.

Yukarıdaki açıklamaların doğrultusunda, önce Türk şirketlerin yatırımlarını, ardından 7. Meclis'i Muhafazakârların ele geçirmesini ve nihayetinde Meclis-Hükümet çatışmasını inceleyeceğim.

2. Türk Şirketlerinin Yatırım Süreçleri

İran'ı "uluslararası toplum" ile barıştırma ve küreselleşme çağında dünyadan görece izole olan ülkesini; kısmen gönüllü olan bu izolasyondan çıkarma vaadiyle iktidara gelen Hatemi, ikinci defa cumhurbaşkanlığı seçimini kazandıktan sonra daha cesur adımlar atmaya başladı. Dış politikadaki adımları, özellikle de 'Medeniyetler Diyalogu' girişimi³ daha çok ilgi görse de aslında İran'ın iktisadi yapısına yönelik önemli reformları uygulamaya çalışması, ülke içinde daha çok tartışma yarattı. İktisadi reformların merkezinde yer alan özelleştirme planları Anayasa'ya aykırı olmasa da, anayasal olarak bir tür devlet kapitalizminin uygulandığı İran'da⁴ en belirgin dönüşümü bu özelleştirmelerin yapması olasıydı. Dolayısıyla, dış politikada İran'a bir açılım getirdiği her fırsatta belirtilen Hatemi'nin aslında İran'daki en önemli dönüşüm projesi sözkonusu özelleştirme girişimleriydi. Bu çerçevede İran'da açılan ilk önemli özelleştirme ihalelerine Türk şirketleri en iyi teklifleri vererek katıldı. Bu ihale süreçleri, İran özelleştirme tarihinin en dikkat çekici örnekleridir.

³ Hatemi'nin sözkonusu girişiminin etkisi ve eleştirisi için bakınız: Mirbagheri, Farid. "Narrowing the Gap or Camouflaging the Divide: An Analysis of Mohammad Khatami's Dialogue of Civilisations," *British Journal of Middle Eastern Studies*, 2007, C. 34, No. 3, s. 305-316

⁴ "İran İslam Cumhuriyeti Anayasası", Madde 43-44, <http://www.servat.unibe.ch/icl/ir00000.html>, erişim tarihi: 19.12.2014

2.1. TAV'ın Yatırımı

Tahran'ın uluslararası tek havaalanı olan Mehrabad'ın yetersiz kalacağını daha 1960'larda öngören İran, Tahran'ın güneyinde Ahmedabad bölgesinde 'Tahran Ahmedabad Uluslararası Havaalanı' adında alternatif bir havaalanı projesine başlama kararı aldı. Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin 'çılgın' projelerinden biri olan havaalanının inşaatına, arazinin kamulaştırılması ile 1975'te başlandı. 1979'daki rejim değişikliği ve hemen ardından başlayan İran-İrak Savaşı nedeniyle ilerleme kaydedilemeyen bu projeye, 1990'larda Rafsancani ve Hatemi dönemlerinde yeniden ama bu sefer 'İmam Humeyni Uluslararası Havaalanı' (IKA) adıyla devam edildi.⁵

2003'e gelindiğinde, aradan yaklaşık otuz yıl geçmesine rağmen hâlâ IKA'nın inşaatı tamamlanamamıştı. Nihayetinde Hatemi Hükümeti, IKA'nın ilk terminalinin tamamlanması, işletilmesi ve ikinci terminalinin de inşaatına geçilmesi için yeni bir ihale açtı. Bu aşamada Türk şirketleri Tepe ve Akfen ile bir Avusturya şirketi olan Vie'nin ortaklığıyla kurulmuş olan Tepe-Akfen-Vie (TAV) şirketi⁶ devreye girdi. İstanbul Atatürk Havaalanını da işleten TAV, 193 milyon Dolarlık teklifle girdiği ihaleyi yap-işlet-devret modeliyle Temmuz 2003'te kazandı. Böylece TAV, ilk üniteyi tamamladıktan sonra 11 yıl 3 ay boyunca IKA'yı işletme hakkına sahip oldu. Kasım ayında fiilen inşaatı başlayan TAV, kısa sürede ilk terminali bitirdi. 01 Şubat 2004 günü IKA'nın resmî açılış töreni yapıldı. Törene Türkiye'den de bakan düzeyinde katılım gerçekleşti.⁷

Resmî açılış da yapıldıktan sonra, ihale sürecinin bittiği ve bu konunun kapandığı düşünülürken; sadece İran'da değil, tüm dünyada eşine az rastlanabilecek ilginç bir olay yaşandı.

IKA'da hava trafiğinin 08 Mayıs'ta başlaması kararlaştırıldığından, resmî açılışın ardından son hazırlıklarını yapmakta olan TAV'a, 06 Mayıs'ta İran Ulaştırma Bakanlığı'ndan aradığını söyleyen bir kişi tarafından, hiçbir gerekçe gösterilmeden, 15 gün süreyle TAV'ın

⁵ Hosseini, Mir Masood. "Tehran Has A New International Airport", http://www.fouman.com/Y/Get_Iranian_History_Today.php?artid=965, erişim tarihi: 19.12.2014

⁶ Vie'nin ortaklıktan ayrılmasından sonra da TAV adı değişmedi. Sadece TAV'ın açılımı Tepe-Akfen-Ventures olarak değiştirildi. 2012'de bir Fransız şirketi en büyük ortak olarak şirkete katıldığında da isimde herhangi bir değişiklik olmadı. ["TAV'ın Yönetimi Fransız 'Aeroports de Paris' Şirketine Geçti", Havayolu 101, <http://www.havayolu101.com/2012/03/13/tavin-yonetimi-fransiz-aeroports-de-paris-sirketine-gecti>, erişim tarihi: 19.12.2014]

⁷ Gül, Abdullah. "7/2624 Esas Numaralı Yazılı Soru Önergelerinin Yanıtı", TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 22, C. 2, Yasama Yılı: 2, Birleşim: 100, s. 389-390

IKA'nın işletmesinden alındığı telefonla bildirildi. Buna rağmen, planlandığı gibi 08 Mayıs'ta IKA hava trafiğine açıldı.⁸

Doğrudan Rehber'e bağlı olan ve rejimin birincil savunucusu rolünü üstlendiğinden, Muhafazakârların en önemli dayanaklarından birini oluşturan Devrim Muhafızları beklemedik biçimde ama büyük olasılıkla Mart ayında yapılan Meclis seçimleri sonucundan cesaret alarak, bu aşamada sahneye çıktı. İran'da klasik ordunun yanında ikinci bir silahlı kuvvetler olan; buna ilaveten hem siyasi, hem de iktisadi bir güç olan Devrim Muhafızları, 08 Mayıs 2004'te henüz hava trafiğine açılalı birkaç saat olmuşken, IKA'yı işgal etti ve tüm hava trafiğine kapattı. İlk yolcu uçağı IKA'ya indikten sonra inişe hazırlanan ikinci uçak Devrim Muhafızları'nın araçlarını uçuş pistlerine sürmesi üzerine IKA'ya inemedi. Kontrol kulesini ele geçiren Devrim Muhafızları, uçağı İsfahan'a yönlendirdi ve bu esnada iki savaş uçağı da İsfahan'a yönlendirilen yolcu uçağına eşlik etti.⁹

Gerekçe olarak, aşağıda Dördüncü Bölüm'de daha ayrıntılı anlatacağım biçimde, TAV şirketinin İsrail ile ilişkisinin bulunduğunu ve bu durumun İran'ın ulusal güvenliğini tehlikeye soktuğunu söyleyen Devrim Muhafızları, IKA'yı belirsiz bir süre için işgalleri altında tutacaklarını açıkladı. Hükümet ise, Devrim Muhafızları'na doğrudan emir veremediğinden, bu cebri durum karşısında çaresiz kaldı.¹⁰

13 Mayıs'ta IKA, Devrim Muhafızlarının askerî denetimi altında, TAV'dan 'tümüyle arındırılmış' biçimde yeniden hava trafiğine açıldı. Böylece, TAV'ın kısa süren İran deneyimi sona erdirildi.¹¹ Bu işgalin ardından, TAV'ın tekrar IKA'nın işletmeciliğine dönmesi için Hatemi Hükümeti İran'da büyük bir mücadele başlatsa da Meclis ve Devrim Muhafızları engellerini aşamadı. Bundan sonra TAV'ın İran'la ilişkisi, zararının tazmin edilmesini sağlamak için uluslararası tahkimdeki hukuk mücadelesinden ibaret oldu.¹²

⁸ A.g.e., s. 390

⁹ Sinkaya, Bayram. "İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızlarının Yükselişi", Ortadoğu Etütleri, 2010, C. 2, No. 2, s. 129

¹⁰ "Turks Fly into a Storm", Middle East Business Intelligence, 14.05.2004, <http://www.meed.com/sectors/transport/turks-fly-into-a-storm/1741748.article>, erişim tarihi: 19.12.2014

¹¹ Hosseini, Mir Masood. "[Tehran Has A New International Airport](http://www.fouman.com/Y/Get_Iranian_History_Today.php?artid=965)", http://www.fouman.com/Y/Get_Iranian_History_Today.php?artid=965, erişim tarihi: 19.12.2014

¹² Elik, Süleyman. "Türkiye-İran İlişkileri Tahlillerine Kuramsal ve Yöntemsel Bir Yaklaşım", Bilge Strateji, 2014, C. 6, No. 11, s. 23

2.2. Turkcell'in Yatırımı

Şubat 2004'te İKA'da resmî açılış yapıldıktan kısa bir süre sonra, İran'daki cep telefonu sektöründe faaliyet gösterecek ilk özel şirketi belirleyecek olan ihalenin sonucu açıklandı. Bu lisans ihalesini, 300 milyon Avro lisans bedeli karşılığında, Turkcell'in liderliğinde kurulan Irancell¹³ kazandı.¹⁴

İhale şartnamesine göre, Irancell ödeyeceği lisans bedelinden sonra, her yıl şirket kârının %25'ini de İran hazinesine vermeyi kabul etti. Ayrıca, gene ihale şartnamesine göre Irancell, 2005 sonuna kadar beş milyon hattı çalıştırabilecek altyapıyı kurmayı da üstlendi. O tarihte, İran devlet şirketinin sadece üç milyon abonesi olduğu düşünüldüğünde, Irancell'in yapacağı altyapı harcamasının, İran tarihindeki en büyük yabancı doğrudan sermaye yatırımı olması muhtemeldi. Böylece, TAV'ın ardından Türk sermayesinin İran'a ikinci kez büyük ölçekte girişinin gerçekleşeceği düşünüldü.¹⁵

Gerek Turkcell'in, gerekse Hatemi Hükümeti'nin olumlu yaklaşımlarına rağmen, teknik ayrıntılar nedeniyle lisans sözleşmesinin imzalanması gecikti ve sözleşme ancak Eylül 2004'te imzalanabildi.¹⁶ Lisans sözleşmesinin de imzalanmasıyla doğal olarak, ihale sürecinin tamamlandığı ve Turkcell'in Türkiye dışındaki en büyük yatırım alanının İran olduğu yönünde iyimser bir hava oluştu.

Sözleşme imzalandıktan sonra yürürlüğe girmesi için sadece lisans bedelinin ödenmesi engeli kalmıştı ama Irancell'in bu adımı atacak fırsatı olmadı. Henüz Irancell lisans bedelini ödememişken, aşağıda Dördüncü Bölüm'de daha ayrıntılı anlatacağım biçimde, ihale Meclis engeliyle karşılaştı. Nihayetinde, Irancell'in lisans bedelini ödemesi mümkün olmadı ve Turkcell'in İran deneyimi bir bakıma hiç başlamadan sona erdi.

Buna rağmen İran Meclisi, TAV'a vermediği bir fırsatı, İran'da yatırımını başka koşullar altında gerçekleştirme imkânını, Turkcell'e tanıdığına; bu sefer de Turkcell'in eski

¹³ Turkcell'in çoğunluk hissesine sahip olduğu Irancell'de İranlı firmalar dışında, İsveçli Ericsson da yer alıyordu. Aralık 2003'te İran'ın Bam kentini tahrip eden deprem sonrasında Turkcell ve Ericsson birlikte geçici bir cep telefonu şebekesi kurmuş ve işletmişlerdi. Bu deneyim, hem iki şirketi aynı konsorsiyumda buluştururken, hem de İranlı yetkililerde olumlu bir referans oluşturmuştu. Dolayısıyla, ihaleyi Irancell'in kazanmasında Bam depreminin de payının olduğu açıktır. ["Turkcell, İran'ın İlk Özel 'Cep'çisi Oldu", Hürriyet, 19.02.2004, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=203635>, erişim tarihi: 22.12.2014]

¹⁴ "İMKB Turkcell Özel Durum Açıklama Formu", 27.05.2004

¹⁵ "Turkcell, İran'ın İlk Özel 'Cep'çisi Oldu", Hürriyet, 19.02.2004, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=203635>, erişim tarihi: 22.12.2014

¹⁶ "İMKB Turkcell Özel Durum Açıklama Formu", 14.02.2005

sözleşme koşullarındaki haklarını korumaya çalıştığı görüldü.¹⁷ Bunun sonucunda, Turkcell yerine, ona rakip olarak lisans ihalesine giren ama ikinci sırada kalarak ihaleyi kaybeden Güney Afrika şirketi MTN, İran'daki ilk özel cep telefonu lisansını elde etti.¹⁸

Bundan sonra Turkcell'in İran'la ilişkisi de TAV gibi, zararının tazmin edilmesini sağlamak için uluslararası tahkimdeki hukuk mücadelesinden ibaret oldu. Fakat, TAV'ın görece kısa süren bu ilişkisinin tersine, Turkcell'in hukuk mücadelesi günümüzde de devam etmektedir.¹⁹

3. Muhafazakârların Amaçları ve Meclis'i Ele Geçirmeleri

Muhafazakârların neyi muhafaza ettiğine dair ilk akla gelen husus, İslam'a dayandığı iddia edilen siyasi yapıdır. Oysa, bu makalenin konusunu oluşturan İran'ın iktisadi yapısındaki devlet başatlığının muhafaza edilmesi de en az siyasi yapı kadar Muhafazakârlar için önemlidir. Bunun nedenini 1960'larda başlayan devrim sürecinde aramak gerekir.

“Şah'ın ülkedeki başat geleneksel üretici sınıf olan Çarşı'nın ekonomideki belirleyici rolünü büyük burjuvaziye devretmesini sağlamak amacını güden politikasının etkin biçimde uygulamaya koyduğu 1963 yılı, İran'da devrim sürecinin de başlamasına yol açmıştır. Diğer bir deyişle, İran'ın uluslararası ekonomiye eklemlenmesine çabalayan Şahlık rejimine karşı, uluslararası kapitalizmin rekabetinden korunmak isteyen geleneksel üretici sınıflar var olma mücadelesine girmişlerdir. ABD-Şah-burjuvazi iktidarına karşı Çarşı-Şii ulema-lümpenler-modern küçük burjuvazi ittifakı kurulmuştur. 1979'da ikinci grup bu çatışmadan zaferle çıktığında, büyük çaplı kamulaştırmalar sonucunda İran'da bir tür devlet kapitalizmi inşa edilmiştir. Tüm ağır sanayi ve finans sektörü devlete ait olduğu gibi; vergi oranları, kotalar, gümrük duvarları, kambiyo rejimleri, ucuz krediler ve benzeri yöntemlerle geleneksel üretim biçimleri korunmaya alınmıştır. Devletin petrol dışsatımı sayesinde de en alt gelir seviyesindekilere dolaylı veya doğrudan transferler yapılabilmektedir. Sonuçta, sermayenin önündeki dolaşım engellerinin kaldırıldığı küreselleşen dünyada İran “kurtarılmış bölge” görünümü kazanmış ve geleneksel üretici sınıfların uluslararası kapitalizmin rekabetinden korunması sağlanmıştır. 1989'da Humeyni'nin ölmesine kadar monoblok görüntü veren yönetici elit (genelde Şii ulemanın alt düzey üyeleri), bir Reformcu olan Hüccet-ül İslam Haşimi Rafsancani'nin Cumhurbaşkanı olmasından sonra Muhafazakârlar ve Reformcular olarak ikiye bölünmüştür. Bu bölünmenin ardında yatan temel neden, Irak'la

¹⁷ A.g.e.

¹⁸ “İMKB Turkcell Özel Durum Açıklama Formu”, 26.11.2013

¹⁹ “İMKB Turkcell Özel Durum Açıklama Formu”, 14.10.2014

savaşın ve ekonomiye egemen olan devlet mekanizmasındaki yolsuzlukların da sayesinde, bir kısım Çarşı üyesi ile bazı bürokratların servet biriktirmiş olmalarıdır. Servet sahiplerinin bir kısmı, varlıklarını sermayeye dönüştürme isteğinde olmuşlardır. Bu nedenle de dış ticaretteki koruyucu politikaların yumuşatılmasını ve özelleştirmelerle finans-ağır sanayi kuruluşlarının kendilerine (ve olası yabancı ortaklarına) devredilmesini talep etmeye başlamışlardır. Bu kesimin taleplerini politikada dillendirenlere ise Reformcu denilmeye başlanmıştır. Devrimin tüm kazanımlarının karşısında olan bu isteklere Çarşı önderliğindeki geleneksel sınıflar-gruplar şiddetle karşı çıkmış ve bu doğrultuda devrimin getirilerini savunan Rehber Hamaney liderliğindeki yönetici elite de Muhafazakâr adı verilmiştir.”²⁰

İran’daki siyasal yapı bir tür başkanlık sistemidir. Yürütmenin başı Cumhurbaşkanıdır ve bakanlar kurulunu da kendisi belirler. Dolayısıyla, ayrıca bir Başbakan yoktur. Cumhurbaşkanlığı için genel seçim yapılır. Bununla birlikte, Cumhurbaşkanı devlet başkanı değildir. Bu görevi, belli bir grup Şii din adamından oluşan bir komitenin seçtiği Rehber üstlenir ki onun da yetkisi geniş ama sorumluluğu dardır. Bu nedenle, Meclis seçimlerinin ve oluşan Meclis’in yürütmenin belirlenmesinde belirleyici bir rolü yoktur.²¹

Meclis’in yürütmenin belirlenmesine dair temel yetkisi, Cumhurbaşkanı’nın atadığı bakanlara tek tek güvenoyu vermeyerek, görevden alabilmektir. Diğer yandan, Meclis’in yasama koşunda da mutlak yetkisi yoktur. Çünkü, bir tür Anayasa Mahkemesi olarak çalışan bir konsey (Anayasayı Koruyucular Konseyi, AKK) Meclis’in kabul ettiği tüm yasaları otomatik olarak denetler ve Meclis’e geri gönderebilir. Bu konseyin üyeleri, ya doğrudan, ya da dolaylı olarak Rehber tarafından seçildiğinden, Meclis’in yasama gücüne Rehber ipotek koymuştur denilebilir.²²

Dört yılda bir düzenlenen Cumhurbaşkanlığı seçiminden bir yıl önce, gene dört yılda bir olmak kaydıyla, Şubat ve Mart aylarında iki türlü genel seçimle Meclis üyeleri belirlenir.²³ Bu nedenle, Meclis seçimlerini kazanan tarafın, Cumhurbaşkanlığı seçimine daha iddialı girmesi mümkündür ve genellikle de Meclis’i kazanan grup, bir yıl sonraki Cumhurbaşkanlığı seçimini de kazanır. Bu nedenle, Meclis seçimlerinin önemi, Meclis’i belirlemenin ötesindedir. Ülkedeki genel siyasî iklimi belirler.

²⁰ Akdevelioğlu, Atay. “İran’da 7. Dönem Meclis Seçimleri Süreci ve Sınıfsal Temeli”, SBF Dergisi, 2005, C. 59, No. 1, s. 240-241

²¹ “İran İslam Cumhuriyeti Anayasası”, Madde 107, 113-114, <http://www.servat.unibe.ch/icl/ir00000.html>, erişim tarihi: 29.01.2015

²² A.g.e., Madde 89, 94

²³ A.g.e., Madde 62-64

Meclis seçimleri her zaman İran'da siyasî gerilim yaratır. Bunun temel nedeni, adayların belirlenmesi sürecindeki öznel elemedir. Aslında, belli bir yaştaki tüm İran vatandaşları adaylık için başvurabilir. Bununla birlikte, AKK'nin adaylık başvurusu yapan Müslümanlara dair 'İslam'a bağlılıklarını' denetleme yetkisi ve bunu yaparken herhangi bir objektif kıstasa dayanmaması, gerilimin asıl nedenidir. AKK istediği adayı adayını veto ederek, daha baştan seçimi yönlendirebilir.²⁴ Nitekim, 7. dönem Meclis seçimleri, AKK'nin bu yetkisini kullanmasında sınır tanımayabileceğini göstermiştir.

“7. dönemde görev almak için yapılan 8.000'den fazla başvuruyu inceleyen AKK, her seçimde olduğu gibi gene bu adayların önemli bir kısmını (bu seçimde yaklaşık yarısını) İslamî değerlerden uzak olarak niteleyerek veto ettiğinde ülkedeki siyasi tansiyon beklenmedik biçimde arttı. Bu gerginliğin iki temel nedeninden ilki, AKK'nin diğer seçimlerde olduğu gibi veto ettiği adayların neredeyse tümünün Reformcu olması değil, mevcut milletvekillerinden 80'inin de veto edilmiş olmasıydı. Dört yıl önce İslamî değerlere sahip olan bu kişilerin, milletvekillikleri sırasındaki siyasi tavırlarından dolayı veto edildiğine dair genel kanı, toplumda AKK'nin subjektif tutumuna karşı bir tepki uyandırmıştı. Gerginliğin ikinci nedeni ise, AKK'nin bu tutumuna karşı bir kısım Refomcuların sert tepki vermesi, Meclis'te milletvekillerinin oturma ve açıklık eylemine girişmesi ve en nihayetinde de aday olma hakkına sahip olan Reformculardan bir kısmının da seçimi boykot edeceklerini açıklamasıydı. En büyük Reformcu örgüt olan İslamî Katılım Cephesinin lideri ve aynı zamanda Cumhurbaşkanı'nın kardeşi olan Rıza Hatemi de veto edilenler arasındaydı. Cumhurbaşkanı Hatemi'nin başını çektiği diğer Reformcular ise “kalan sağlar”la seçime girilerek, hem Meclis'in Muhafazakârlara bırakılmaması hem de Meclis'in ve rejimin meşruiyetine gölge düşürülmemesini savunuyorlardı. Buna karşılık boykotçu kesim, Hatemi'nin istifa ederek kendilerine destek vermesini istemişti. Bu gergin ortamda yapılan ve katılım oranı %55'te kalan seçimler sonucunda Mayıs ayında göreve başlayan 7. dönem İran Meclis'inde, beklendiği gibi, çoğunluğu Muhafazakâr eğilimliler oluşturdu.²⁵

Üstelik, yeni Muhafazakâr milletvekilleri arasında Devrim Muhafızları komutanlarının sayısı, yaklaşık 90'dır. Tüm Meclis'in 290 üyeden olduğu düşünülürse, 7. dönem Meclis'in yaklaşık 1/3'ü Devrim Muhafızları tarafından oluşturulmuş oldu. Daha önce görülmediği kadar, Devrim Muhafızları'nın hem aday çıkarması, hem de aktif biçimde Muhafazakârların lehine kampanyaya katılması, İran'da siyasetin iklimini etkiledi.²⁶

Yukarıda özetlenen amaçlarla ve kararlılıkla 7. Meclis'i ele geçiren Devrim Muhafızları kökenli Muhafazakârların, İKA'nın işgali için uygun ortamı yarattığı ve bunun sadece bir

²⁴ A.g.e., Madde 99

²⁵ Akdevelioğlu, a.g.e., s. 239

²⁶ Sinkaya, a.g.e., s. 127-128

başlangıç olacağı belliydi. Kısa süre sonra yeni Meclis, siyasete damgasını vurmak için adım atmaya başladı.

4. Özelleştirmelere Dair Hükümet-Meclis Çatışması

Şubat 2004'e gelindiğinde, IKA ile Irancell özelleştirmeleri neredeyse tamamlanmıştı ve Hatemi Hükümeti'nin her iki özelleştirme sürecinden de duyduğu memnuniyet açıkça görülüyordu. IKA'nın açılışını bizzat Hatemi yaptı ve yanına da Türkiye Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım'ı alarak TAV'a desteğini gösterdi.²⁷ Aynı ay içinde Irancell ihalesi sonuçlandı. Hükümet, nihayet yıllar süren özelleştirme planlarının ilk meyvelerini almaya başlamıştı.

Mart ayında yeni Meclis'in yapısı belli olduğunda İran'daki siyasetin iklimi de Hükümet'in aleyhine değişmiş görünüyordu. Buna rağmen, her iki ihale de sonuçlandığından ve Hatemi Hükümeti'nin Türk şirketleri ile çalışma iradesi devam ettiğinden, bu özelleştirmelere dair Muhafazakârların bir şey yapamayacağı düşünülürken, Mayıs'ta IKA işgal edildi. IKA'nın işgali karşısında çaresiz kalan Hatemi Hükümeti, tüm girişimlerine rağmen Devrim Muhafızları'nı işgalden vazgeçiremedi. Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendiği ülkesinde, silahlı kuvvetlerin bir kanadının, kendisinin açık iradesine rağmen sivil bir havaalanını işgal etmesi ve bunu ısrarla devam ettirmesi, Hatemi'nin saygınlığına indirilmiş büyük bir darbeydi.

Bunun ötesinde gene Mayıs ayında, 7. dönem Meclis üyeleri göreve başladığında Hatemi Hükümeti gerek IKA, gerekse Irancell konusunda ciddi bir muhalefetle karşılaştı. Meclis'te çoğunluğa sahip olan Muhafazakâr milletvekilleri, her iki projenin de ulusal güvenliğe aykırılık denetimi yapan İstihbarat Bakanlığı tarafından onaylanmış olmasını bir hata olarak gördüklerini ve ihale sonuçlarının ulusal güvenliğe uygun olmadığını iddia ettiler. Meclis Araştırmalar Merkezi'nin hazırladığı bir rapora dayanan Muhafazakâr kanat milletvekilleri, TAV'ın ortaklarından biri olan Akfen şirketinin savunma sanayii ve güvenlik alanında faaliyet gösterdiğini ve bu çerçevede İsrail'de iki ofis açtığını öne sürdüler. Buna ilaveten, Akfen'in yöneticileri arasında emekli Türk generallerinin ve polis amirlerinin olmasının da İran için bir güvenlik sorunu olduğunu iddia ettiler. Dolayısıyla, İran'ın dünya ile birincil bağlantı noktası olacak IKA'nın, Türk Silahlı Kuvvetleri ve İsrail ile bağlantısı olan Akfen gibi bir şirkete teslim edilmesinin kabul edilemez olduğu savıyla, Hükümet'in düzenlediği ihalenin sonucuna karşı çıktılar. Böylece kendi açılarından, Devrim

²⁷ "Humeyni Havalimanını Açıp TAV'a Verdiler Türkleri Yok Saydılar", Hürriyet, 02.02.2004, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=199906>, erişim tarihi: 30.01.2015

Muhafızları'nın, Hükümet'e rağmen İKA'yı işgal ederek TAV'ı çıkartmasının meşruiyetini göstermiş oldular.²⁸

Muhafazakâr Meclis üyeleri, Akfen konusundaki bu ayrıntılı itirazlarının ötesinde, Turkcell'in ve genelde de Türkiye devletinin Siyonistlerle bağlantısı olduğunu iddia ettiler. Dolayısıyla, Siyonizmle yakın ilişki içinde olan Türkiye ve Türk şirketleri ile ulusal güvenliği ilgilendiren konularda işbirliği yapılmasının düşünülemeyeceğini öne sürdüler.²⁹

7. dönem Meclis'inde, milletvekillerinin önemli bir kısmının daha göreve başlar başlamaz, TAV ve Turkcell aleyhine bir tür linç kampanyası başlatması rahatsız edici olsa da; Hükümetin, iktisadi nitelikli uluslararası ihaleler için Meclis'ten onay almaya ihtiyacı olmadığından, Meclis'teki bu muhalif havanın kamuoyunu etkilemesi dışında pratik bir sonucunun olmaması gerekirdi. Fakat, bu tartışmalar devam ederken, Muhafazakârların hazırladığı bir yasa önerisi, Hükümet'i zor durumda bıraktı. Hazırlanan yasa tasarısına göre, yabancı şirketlerin çoğunluk hisseye sahip olduğu tüm özelleştirmeler için Meclis'in onayı zorunlu olacaktı.

Aslında, TAV ile özelleştirme sözleşmesi daha önce imzalandığından, bu yasa tasarısının İKA'yı etkilemesi sözkonusu olamazdı ama Meclis'ten destek alan Devrim Muhafızları'nın kararlı duruşu karşısında Hatemi Hükümeti, İKA özelleştirmesinden umutlu değildi. Diğer yandan, Meclis'te hazırlanan yasa tasarısı oylanmadan önce Irancell meselesini nihayetlendirmek için teknik görüşmeleri hızlandırdı ve Eylül 2004'te Irancell ile Hükümet arasında sözleşme imzalandı. Hükümet adına konuyla ilgilenen Bakan Motemedi, Irancell şirketinin %70 hissesinin yabancı şirketlerin elinde olduğunu, Turkcell'in en yüksek paya sahip olduğu bu yeni şirket ile imzalanan sözleşmenin, cep telefonu sektöründe yapılan en iyi anlaşmalardan biri olduğunu söyledi ve Irancell'in üç milyar Dolar'ın üzerinde yatırım yapmasının beklendiğini açıkladı. Böylece, Turkcell'in yatırımı da Meclis engeline takılmaktan kurtulmuş oldu.³⁰

Irancell sözleşmesi imzalandıktan kısa süre sonra, gene Eylül ayında Meclis ilgili yasayı kabul etti. Uçak seferleri, havaalanı işletmeciliği, posta ve telekomünikasyon hizmetleri alanlarında %49'dan fazlası yabancı şirketlere ait olması öngörülen anlaşmaları, Hükümet'in

²⁸ Keskin, Arif. "Bütün Boyutları ile İran ve Türkiye İlişkileri", ebitik.azerblog.com/anbar/3243.pdf, erişim tarihi: 30.01.2015

²⁹ Larrabee, F. Stephen ve Nader, Alireza. "Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East", RAND Corporation, 2013, Arlington/VA, s. 32

³⁰ "RTÜK: Medya Sahipliğine Sınır Yok", Hürriyet, 23.09.2004, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=259500>, erişim tarihi: 30.01.2015

Meclis onayına sunmasını zorunlu hale getiren yasa tasarısı, dördüncü turda 26 Eylül 2004'te kabul edildi. Yasanın, yürürlüğe girdiği tarihten sonraki özelleştirmeleri kapsamaması gerekirken, geriye dönük olarak uygulanacak biçimde yeniden kaleme alındığı, hem IKA'daki fiili durumu meşrulaştırdığı, hem de Irancell sözleşmesini geçersiz kıldığı anlaşıldığında; Hatemi Hükümeti görev süresi boyunca karşılaştığı en büyük siyasî darbeyi almış oldu.³¹ Bu durum, yasanın TAV ve Turkcell için özel hazırlanmış olduğunu net biçimde gösterdi. Zaten, tasarımı savunan milletvekillerinden biri olan Ahmet Tavakoli, "başlıca hedefimiz TAV ve Turkcell ile yapılan anlaşmalardır" diyerek, yasanın hedefini Muhafazakârların gizlemediğini ortaya koydu.³²

Buna ilaveten Muhafazakârlar, Ulaştırma Bakanı Ahmet Hürrem hakkında, imzaladığı IKA ihale kararıyla ulusal güvenliğe zarar verdiğini iddia eden bir gensoruyu Meclis'e verdiler ve bakanı görevden düşürmeyi başardılar.³³

Yasa kabul edikten bir hafta sonra Türkiye'yi ziyaret etmesi önceden planlanmış olan Hatemi, bu ziyareti erteledi. Üstelik, Hükümet adına yapılan açıklamada, iki Türk şirketiyle imzalanan sözleşmeler tekrar hayata geçirilene kadar, bu ziyaretin yapılmayacağı belirtildi.³⁴ Hatemi, kendi saygınlığının ötesinde, genelde İran'ın uluslararası itibarına ve güvenilirliğine, özelde de Türkiye ile ilişkilerine ciddi zarar vereceğini düşündüğü bu sorunu çözmek için Muhafazakârlarla uzlaşmaya çalıştı ama bundan da sonuç alamadı. İnisiyatif kendisinden Meclis'e geçtiğinden ve yürütme iradesine en azından bu konuda sahip görünmediğinden, böyle bir zamanda Türkiye'yi ziyaretinden bir sonuç alamayacağı için Hatemi'nin sözkonusu ertelemeyi istemesi normaldi.³⁵

Yasaya sert tepki gösteren Hatemi, "Bu yasa tasarısının onaylanması İslam Devrimi tarihinde görülmemiş bir olaydır. Bu durum ülkenin gelişmesini engelleyecektir ve hükümeti felce uğratmak anlamına gelmektedir" diyerek olaylara bakışını açıkça ortaya koydu. Hükümet Sözcüsü Ramazanzade ise yasanın ülkeyi siyasî ve ekonomik inzivaya sürükleyeceğini ve yabancı yatırım ile ekonomik durumun iyileştirilmesi yönünde 12 yıl boyunca Reformcu yönetimlerin verdiği emekleri boşa çıkartacağını; Meclis Araştırmalar Merkezince TAV ve

³¹ "Trade Legislation Affects Foreign Relations", RFE Iran Report, 04.10.2004, C. 7, No. 34 <http://www.rferl.org/content/article/1342702.html>, erişim tarihi: 30.01.2015

³² "Turkcell ve TAV Üzülecek", Radikal, 23.09.2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=128925>, erişim tarihi: 30.01.2015

³³ "Transport Minister Impeached", Middle East Business Intelligence, 04.10.2004, <http://www.meed.com/sectors/economy/transport-minister-impeached/346483.article>, erişim tarihi: 19.12.2014

³⁴ "Hatemi Türkiye ziyaretini erteledi", Hürriyet, 26.09.2004, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=260397>, erişim tarihi: 30.01.2015

³⁵ Sepehri, Vahid. "Iran's Parliament Gets Involved in Foreign Economic Relations", RFE, 05.10.2004, <http://www.rferl.org/content/article/1055153.html>, erişim tarihi: 30.01.2015

Türkcell sözleşmeleri konusunda verilen bilgilerin yanlış olduğunu açıkladı. Hükümetin bu şekilde dile getirilen sert tepkisine rağmen, Meclis'in tutumu değişmedi.³⁶

Meclis'in kabul ettiği tüm yasalar, yürürlüğe girmeden önce Anayasayı Koruyucular Konseyi'ne gittiğinden; buradan gelebilecek bir ret kararı, Hükümet'in son umuduydu. Fakat, Muhafazakârların kalesi olarak bilinen bu kurumdan bu yönde bir karar, tahmin edildiği gibi çıkmadı ve Konsey Başkanı Ahmet Cenneti, yasanın Anayasa'ya ve Şeriat'a aykırı olmadığına hükmettiklerini açıkladı.³⁷

Yasanın yürürlüğe girmesi üzerine, Hatemi Hükümeti'nin amacı değişti ve Meclis'in kabul edebileceği biçimde sözleşmeleri revize etmenin siyasal pazarlığına girişti. Hükümet'in uzattığı bu zeytin dalını geri çevirmeyen Muhafazakâr Meclis Başkanı Gulam Ali Haddadadil, Meclis'in IKA ve Irancell özelleştirmelerini objektif bir gözle inceleyeceğini; çıkarılan yasanın siyasî bir amacının olmadığını belirterek, "Meclis, anlaşmaların ulusal çıkarlara uygun olduğuna kanaat getirirse karşı çıkmayacaktır" dedi. Haddadadil, yasa tasarısının onaylanmasının, bu iki özelleştirmelere dair imzalanan sözleşmelerin Meclis'in onayını alması gerektiği anlamını taşıdığını, bu sözleşmelerin otomatik olarak iptal edilmesi anlamına gelmediğinin de altını çizerek, pazarlığa açık olduklarını gösterdi. Meclis Başkan Yardımcısı Muhammed Rıza Bahoner de bu sözleşmeler imzalanırken Meclis iradesi göz ardı edildiği için bu yasa tasarısını hazırlamaya mecbur kaldıklarını savundu.³⁸

Buna rağmen pazarlık, Meclis'in, TAV'ın IKA'yı işletmesini ulusal güvenliğin açık bir ihlali olarak değerlendirdiğinden, IKA konusunda sağırklar diyaloguna dönse de, Irancell konusunda bir uzlaşma sağlanabileceği görüldü. Meclis Telekomünikasyon Komisyonu Başkanı Ramazan Ali Sadıkgade "Hükümet'ten, Irancell anlaşmasında minimum %51'lik hissenin yerel şirketlere, maksimum %49'unun ise Turkcell'e ve diğer yabancı ortaklarına ait olmasını öngören bir yeni sözleşme hazırlamasını bekliyoruz" diye konuşarak, Turkcell'in İran'a girmesine ilkesel olarak karşı olmadıklarını ortaya koydu.³⁹

Eylül sonu ve Ekim ayı Hatemi Hükümeti'nin Meclis'i ikna etmek için gayretlerine sahne oldu. Meclis'in görünen talepleri ve çekinceleri doğrultusunda sözleşmeleri revize ederek kabul ettirmeye çalışan Hükümet, IKA'dan tümüyle vaz geçerek, Devrim Muhafızları'nın doğrudan müdahil olmadığı Irancell konusundaki pazarlığa odaklandı.

³⁶ "Hatemi: Böyle Yasa Olmaz", Radikal, 23.09.2004, http://www.radikal.com.tr/ekonomi/hatemi_boyle_yasa_olmaz-723354, erişim tarihi: 30.01.2015

³⁷ "İran'da Muhafazakarlara Hatemi'den Tepki", BBC, 28.09.2004, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/09/040928_iran_update.shtml, erişim tarihi: 30.01.2015

³⁸ "Hatemi Türkiye Ziyaretini Erteleledi", Hürriyet, 26.09.2004, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=260397>, erişim tarihi: 30.01.2015

³⁹ "Irancell anlaşması onay bekliyor", NTV, 14.10.2004, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/291253.asp>, erişim tarihi: 30.01.2015

Milletvekillerinin Irancell anlaşmasıyla ilgili şüphelerini gidermeye ve istenen bazı değişiklikleri yapmaya çalıştıklarını kaydeden Motemedi, “Meclis'te hâkim olan ortama bakılırsa Irancell şirketiyle yapılması öngörülen anlaşmanın onaylanacağını sanıyorum” diyerek, Hükümet'in iyimser havasını yansıtıyordu. Sözleşmenin onaylanmaması durumunda, ülke bütçesinde açık meydana geleceğini ve Turkcell'e tazminat ödemek zorunda kalacaklarını söyleyen Motemedi, olası iktisadî olumsuzların sonucundan Meclis'in de sorumlu olacağı yönünde Muhafazakârlara gözdağı vererek, pazarlığın devam ettiğini gösterdi. Diğer yandan, bu aşamada başka bir pazarlığın yapıldığını da Motemedi'nin söylieri ortaya koydu: “Bana gelen bilgiler ışığında, yapılan değişikliklerden sonra Turkcell'i bu yeni sözleşmenin nihai sonuca ulaşması konusunda ikna edebileceğimize inanıyorum”.⁴⁰ Turkcell ile Hükümet arasındaki pazarlık kapalı kapılar ardında, Meclis ile Hükümet arasındaki pazarlığa paralel devam etti.

Enteresan biçimde, olumlu sonuçlanan pazarlık, Meclis ile Hükümet arasındaki oldu. Turkcell ise, azınlık hissesiyle İran'da büyük yatırım yapmaktan çekindiğinden; Hükümet'in önerdiği yeni sözleşmeyi ilke olarak kabul ettiğini ama üzerinde çalışılması gereken teknik detaylar olduğunu ileri sürdü. Kazanılmış haklarının tümünden vazgeçmek istemeyen Turkcell, gerekirse konuyu uluslararası yargıda takip edeceklerini ilan ederek, önlerine konulan yeni sözleşmeyi imzalamayı geciktirdi. Bunun üzerine, Hatemi Hükümeti, Meclis'in kabul ettiği yeni şartlar çerçevesinde hazırladıkları sözleşmeyi, Güney Afrika firması MTN'ye sundu ve sözleşme imzalanarak uygulamaya başlandı.⁴¹ Günümüzde de MTN'in %49 hisseye sahip olduğu özel şirket, İran'da cep telefonu operatörlüğüne devam etmektedir. Bununla birlikte, Turkcell, MTN'ye de uluslararası alanda davalar açarak, kendi hakkını gasp ettiği için MTN'nin Turkcell'e büyük miktarda tazminat ödemeye zorunlu olduğunu iddia etmeye devam etti. Bu hukuk mücadelesi günümüzde de devam etmektedir.⁴²

TAV ise, Meclis'in IKA'yı işletmesine izin vermesinin mümkün olmadığını anladıktan sonra, Hatemi Hükümetinden tazminat talep ederek, sözleşmeden doğan haklarını terk etmeye karar verdi. Söz konusu tazminat, Turkcell'in istediği gibi, gelecekteki olası kârları içermeyip, sadece IKA'nın inşaatının tamamlanması için harcanan paradan ibaretti. Hükümet ile TAV

⁴⁰ “Çukurova'dan Taksit”, Radikal, 27.10.2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=132441>, erişim tarihi: 30.01.2015

⁴¹ Olayın bu gelişimine dair tarafların farklı anlatımı vardır. Hükümet, Turkcell'in %49 oranını ilke olarak kabul ediyor görünerek, bu kaybını telafi edecek yeni kazanımlar elde etmek için İran'ı oyaladığını ve başta lisans bedelinin ödenmesi olmak üzere, yükümlülüklerini zamanında yerine getirmediğini iddia etmektedir. Turkcell ise kendilerinin yeni sözleşmeyi imzalamaya hazır olduklarını ama Güney Afrikalı rakiplerinin, bizzat Güney Afrika Büyükelçisi aracılığıyla büyük miktarda rüşvet dağıtarak, Turkcell'in hakkını gasp ettiğini iddia etmektedir. [Aru, Çağdaş. “Turkcell, İran Operasyonu İlgili ABD'de MTN Aleyhinde Açtığı Davayı Geri Çekti”, turk-internet, 03 Mayıs 2013, <http://www.turk-internet.com/portal/yazigoster.php?yaziid=42087>, erişim tarihi: 05.02.2015]

⁴² Aru, Çağdaş. “Turkcell, İranCell İptalinden 6 Yıl Sonra MTN'e Dava Açıyor”, turk-internet, 30.03.2012, <http://turk-internet.com/portal/yazigoster.php?yaziid=36507>, erişim tarihi: 05.02.2015

arasındaki tek sorun, harcanan miktarın ne olduğuydu. 15 milyon ile 5 milyon Dolar arasında gidip gelen pazarlık sonucunda, iki taraf uzlaşarak, konuyu kapadılar.⁴³

5. Sonuç

Kendisini destekleyen Reformcu milletvekillerinin 6. dönem İran Meclisi'nde çoğunlukta olması nedeniyle, yasama alanında özelleştirmeleri engelleyecek kadar güçlü bir muhalefetle karşılaşmayan Cumhurbaşkanı Hatemi, İKA ve Irancell ihalelerini kolayca gerçekleştirebildi. Her iki ihaleyi de Türk şirketlerinin kazanması sürecinde, teknik incelemeler sonrasında şüphesiz son kararı Hatemi vermiştir. Dolayısıyla, Hatemi Hükümeti'nin ihaleleri Türk şirketlerinin kazanmasıyla ilgili bir çekincesi olamaz. Olsaydı, ihaleleri diğer yabancı şirketler kazanırdı. Bu nedenle, Hatemi Hükümeti'nin İran'da ulusal güvenlikle doğrudan ilişkilendirilen sözkonusu iki sektörde Türk şirketlerinin başat konuma gelmesine yol açacak bu politikası; Tahran'ın Ankara'ya karşı 1990'lardaki düşmanca pozisyonunu terk etmesinin bir örneği olarak da yorumlanabilir. Bu nedenle, TAV ve Turkcell şirketlerinin İran deneyimlerini, İran'daki Türkiye karşıtlığının birer örneği olarak görmek istesek bile, Tahran'daki hükümetin bu karşıtlığın bir parçası olmadığı, hatta tam tersine, Türkiye'ye yönelik olumlu yaklaşım içinde olduğu inkâr edilemez.

Çok çarpıcı bir gelişme olan, Devrim Muhafızları'nın İKA'yı işgal etmelerinin asıl nedenin, iddia ettiklerinin aksine, TAV ile İsrail arasındaki belirsiz ilişkinin olmadığı, kimi yazarlar tarafından öne sürülmüştür. Bu görüşe göre, TAV'a rakip olarak 2003'teki ihaleye giren Devrim Muhafızları'na ait şirketin liderliğindeki grubun ihaleyi kaybetmesini Devrim Muhafızları kabullenememiştir. Yasal yollarla elde edemedikleri İKA'nın işletmeciliğini, cebren elde etmelerini meşrulaştırmak için de 'ulusal güvenliği korumak' iddiasını ortaya atmışlardır.⁴⁴ Buna paralel biçimde, Turkcell'e Meclis'in muhalefetinin, iddia edilenin aksine, Türkiye'nin İsrail ile bağlantısı olmadığı da kimi yazarlar tarafından öne sürülmüştür. Bu görüşe göre, Muhafazakâr milletvekilleri, Hatemi Hükümeti'nin zayıflatmak için buldukları bu fırsatı değerlendirmek istediler. Dolayısıyla, mesele Turkcell veya Türkiye değildi.⁴⁵ Bu görüşlerin ortaya çıkmasındaki olayların gerçekliği tartışılmazdır. Dolayısıyla, bu açıdan bakıldığında da asıl mesele İran iç siyasetindeki Muhafazakâr-Reformcu çatışması veya doğrudan iktisadi çıkarlardır. Elbette, bu çatışmanın tarafı olan Muhafazakârların bu tutumlarında Türkiye karşıtlığının hiç olmadığını ileri sürmek de mümkün değildir ama belirleyici faktörün bu olmadığını söylemek daha gerçekçi görünmektedir.

⁴³ "TAV'a İran'dan 7 Milyon Dolar", Hürriyet, 20.09.2005, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=351346>, erişim tarihi: 30.01.2015

⁴⁴ Larrabee ve Alireza. A.g.e., s. 32

⁴⁵ McCurdy, Daphne. "Turkish-Iranian Relations: When Opposites Attract", Turkish Policy Quarterly, 2008, C. 7, No. 2, s. 92

Ayrıca, TAV konusundaki Devrim Muhafızları'nın katı tutumu bir yana bırakılırsa; Turkcell'in İran'da çalışması için nihayetinde Meclis'in de izin vermiş olması önemlidir. Her ne kadar, Turkcell %49'luk hisseyi yeterli bulmamış olsa da, diğer bir yabancı firmaya da bundan farklı bir öneri getirilmemiştir. Dolayısıyla, Güney Afrika firmasının kabul ettiği koşullar ile Turkcell'in reddettiği koşulların aynı olması, Muhafazakârların bu olaydaki temel güdüsünün Türkiye karşıtlığı olduğu tezini çürüten faktörlerden biridir.

Olayların gelişimine dış politika, iktisat veya hukuk pencerelerinden bakmayıp, sadece iç siyaset açısından bakarsak, özne değil de nesne olan her iki firmanın yaşadığı olumsuz deneyimi anlamlandırmak daha kolay olabilir.

2004'e gelindiğinde, Rafsancani'yle birlikte başlayan Reformcu hükümetler yönetiminde İran neredeyse 15 yıl geçirmişti. Serbest piyasanın genişlemesi ve derinleşmesi bu yönetimlerin öncelikli hedefi olmuş ama Muhafazakârların denetimindeki Rehberlik, yargı ve kolluk güçleri engellerini aşamamışlardı. Bu nedenle, seçmenini hayal kırıklığına uğratan Reformcu hükümetlerin son halkası olan Hatemi'nin ikinci döneminin Reformcu hükümetlerin sonuncusu olacağı endişesi vardı. Çünkü, Reformcu seçmeninin sandığa gitmeyerek, geçmişte iktidara getirdikleri politikacıları protesto etmeleri olasıydı. Gerçekten de Ruhani'nin 2014 yılındaki seçim zaferine kadar, Reformcular, Hatemi'nin ikinci dönemini tamamlamasının ardından yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini Muhafazakârlara karşı kaybetmiş ve yeni cumhurbaşkanı Muhafazakârlığının sert tonuyla tanınan Ahmedinejad olmuştur. Bu nedenle, 15 yıllık Reformcu yönetimin sonunda Hatemi tüm riskleri göze alarak, bu makalede anlatılan özelleştirmelere giriştiğinde; bu sefer Reformcuların başaracaklarına dair bir kanı oluştu. Fakat, 2004 Meclis seçimlerinde Reformcu seçmenin büyük oranda sandığa gitmemesi nedeniyle, Muhafazakârların Meclis'te çoğunluğa sahip olması tüm siyasî dengeleri değiştirdi.

Burada kritik olan nokta, 6. Meclis'in yapısının 7. Meclis'te de devam etmesi halinde, Hatemi'nin özelleştirme kampanyasına karşı Muhafazakârların ne kadar ileriye gidebilecekleridir. Özellikle, Devrim Muhafızları'nın IKA'yı işgal edecek cüreti göstermeleri gene de mümkün olur muydu? Elbette bu spekülasyona yanıt vermek mümkün olmasa da, kırılma noktasının Meclis seçimleri olduğunu söylemek daha gerçekçi görünmektedir. Bir bakıma, Meclis'i ele geçirmenin verdiği ivmeyle, Muhafazakârlar, Hatemi'yi itibarsızlaştırmak ve yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmak için tüm güçleriyle karşı saldırıya geçmenin meşru zeminini yakalamış oldular. 2004 yılındaki mücadeleye bakıldığında, büyük oranda Muhafazakârların amaçlarına ulaştıkları görülmektedir.

Diğer yandan, Muhafazakâr Ahmedinejad da iktisadi zorunluluklar karşısında Hatemi'nin özel sektöre daha geniş yer açma politikasını devam ettirmek zorunda kalmıştır. Aynı durum yeni Cumhurbaşkanı Ruhani için de geçerlidir. Dolayısıyla ironik biçimde, TAV

ve Turkcell, Hatemi döneminde değil de Muhafazakâr Cumhurbaşkanı döneminde İran'da yatırım yapmaya çalışsalar; başarılı olma olasılıklarının çok daha yüksek olması beklenmelidir. Nitekim, 2008 yılında Ahmedinejad döneminde Gübretaş liderliğindeki konsorsiyum, İran'daki en büyük petrokimya tesisini satın almış ve bu konuda Meclis'in engellemesiyle karşılaşmamıştır.⁴⁶

İran'ın özel sektördeki deneyimsizliğinin, İran bürokrasinin şüpheli ve ideolojik yapılanmasının Türkiye-İran iktisadi ilişkilerinin gelişmesindeki en önemli engeller olduğunu söylemek⁴⁷ yanlış olmasa da; İran'ın iktisadi kalkınma modeline dair Muhafazakâr ve Reformcu yaklaşımların farklılıkları ile İran'ın iktisadi durumunun dönemsel zorlamaları, Türkiye-İran iktisadi ilişkilerinin gelişiminde daha belirleyici görünmektedir.

Kaynaklar

Akdevelioğlu, Atay. "İran'da 7. Dönem Meclis Seçimleri Süreci ve Sınıfsal Temeli", SBF Dergisi, 2005, C. 59, No. 1, s. 237-243

Elik, Süleyman. "Türkiye-İran İlişkileri Tahlillerine Kuramsal ve Yöntemsel Bir Yaklaşım", Bilge Strateji, 2014, C. 6, No. 11, s. 15-28

Larrabee, F. Stephen ve Nader, Alireza. "Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East", RAND Corporation, 2013, Arlington/VA

McCurdy, Daphne. "Turkish-Iranian Relations: When Opposites Attract", Turkish Policy Quarterly, 2008, C. 7, No. 2, s. 87-106

Mirbagheri, Farid. "Narrowing the Gap or Camouflaging the Divide: An Analysis of Mohammad Khatami's Dialogue of Civilisations," British Journal of Middle Eastern Studies, 2007, C. 34, No. 3, s. 305-316

Sinkaya, Bayram. "İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızlarının Yükselişi", Ortadoğu Etütleri, 2010, C. 2, No. 2, s. 115-142

Yeşilyurt, Nuri. "İran'la İlişkiler, 2000-2011", Türk Dış Politikası C. III içinde, der. Baskın Oran, İletişim Yayınları, 2013, İstanbul, s. 451-460

BBC Türkçe, 2004

⁴⁶ Yeşilyurt, a.g.e., s. 460

⁴⁷ Elik, a.g.e., s. 23

Gül, Abdullah. “7/2624 Esas Numaralı Yazılı Soru Önergesinin Yanıtı”, TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 22, C. 2, Yasama Yılı: 2, Birleşim: 100, s. 389-390

Havayolu 101, 2013

Hosseini, Mir Masood. Tehran has a New International Airport”, http://www.fouman.com/Y/Get_Iranian_History_Today.php?artid=965

Hürriyet, 2004-2005

“İran İslam Cumhuriyeti Anayasası”, http://www.servat.unibe.ch/icl/ir00000_.html

İMKB Turkcell Özel Durum Açıklama Formu, 2004-2005, 2013-2014

Keskin, Arif. “Bütün Boyutları ile İran ve Türkiye İlişkileri”, ebitik.azerblog.com/anbar/3243.pdf

Middle East Business Intelligence, 2004

NTV, 2004

Radikal, 2004

RFE Iran Report, 2004

Sepehri, Vahid. “Iran’s Parliament Gets Involved in Foreign Economic Relations”, RFE, 05.10.2004, <http://www.rferl.org/content/article/1055153.html>

Turk-Internet, 2012-2013